

УДК 003.349:27-247:81'4

Наталія Бондар,

канд. іст. наук, старш. наук. співробітник,
зав. відділу стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**УНІКАЛЬНІ ВАРІАНТИ
ДРУКУ ЄВАНГЕЛІЯ УЧИТЕЛЬНОГО
(Єв'є, 1616)**

У статті вперше введено в науковий обіг фактографічні відомості про унікально великий комплекс видавничих варіантів друку Євангелія учительного (Єв'є, 1616). Усього виявлено більше 600 варіантів набору. Варіантність пов'язана з позиціонуванням в одних і тих же словах вживання буквсполучення «шт» або літери «шта» (щ). Виявлені варіанти є проявом видавничої концепції представлення читачеві двох різних груп примірників, відмінних виключно вживанням «шт / щ». Відмічено зорієнтованість видавців та перекладачів, насамперед визначного українського мовознавця та просвітника Мелетія Смотрицького, на живомовну традицію української мови. Детальне вивчення виявлених варіантів у десяти примірниках збірки НБУВ дозволило встановити окремі похибки видавців при друці та комплектуванні примірників, спробувати реконструювати окремі технічні частини видавничого процесу під час верстання тексту. Поставлено питання про відсутність у сучасних мовознавчих студіях досліджень щодо диспозиції вживання у давній українській мові «шт/щ», що не дає можливості точно відтворити філологічні пошуки тодішніх творців, розбудовників та носіїв давньої української літературної мови.

Ключові слова: кириличні стародруки, варіанти набору кириличних стародруків, видавнича діяльність Вільнюської братської друкарні, мовознавчі студії, історія української мови.

Євангеліє учительне, видане в друкарні Вільнюського Святодухівського братства в Єв'є (Вевісі) 1616 р., 400-ліття від виходу якого нещодавно широко відзначала наукова спільнота, належить до віхових видань українського кириличного друку. В історії кириличного книговидання це було не перше видання тексту Євангелія учительного, раніше кириличним шрифтом його друкували південнослов'янські друкарні, в подальшому – першодрукарі І. Федоров та П. Мстиславець у Заблудові 1569 р., маєтку гетьмана Г. Ходкевича, пізніше вільнюські видавці В. Гарабурда та брати

Мамоничі, що декілька разів перевидали книгу, згодом друкарня Г. Балабана у Крилосі в 1606 р.

Відмінною рисою єв'їнського видання 1616 р. став його переклад з церковнослов'янської на «просту мову», тобто на літературну українсько-білоруську мову Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої. Видання прикметне завдяки багатьом особливостям, зокрема, надруковане форматом у двійку, яким практично не видавалися книги вільнюської Братської друкарні, доволі пишно орнаментально оздоблене та декороване. Унікальною особливістю видання 1616 р. є й супровід його тексту п'ятьма варіантами передмов з присвятами покровителям – представникам магнатських та шляхетських родів Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої, які були прихильні до православної віри, брали участь у діяльності друкарні і надавали кошти на друк тиражу. Вірогідно, Євангеліє учительне 1616 р. можна вважати виданням з найбільшою кількістю варіантів присвят.

У збірці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського нараховується 10 примірників цього друку. З них чотири повних, а в інших бракує початкових або кінцевих аркушів. Серед примірників НБУВ представлені всі п'ять варіантів передмови з присвятами Богдану Соломирецькому (шифри зберігання Кир.536, Кир.4489п), Федору Масальському (Кир.733), Богдану Огінському та Раїні Воловичівні Огінській (Кол.Попова 25), Анні Ходкевичівні Корецькій (Кир.732), Пелагеї Воловичівні Воїновій (Кир.5183п). Всі присвяти супроводжуються гербами донаторів та гербовими віршами. Передмова з присвятою Б. Соломирецькому надрукована за підписом «Максентий Смотриский», інші варіанти передмов мають загальний підпис іноків Святодухівського братського монастиря.

Примірники НБУВ репрезентують відомі давні книжкові збірки – Києво-Печерської лаври (Кир.536), Київського університету св. Володимира (Кир.4480п), Київської духовної академії (Кир.4482п, Кир.5183п), Волинської православної духовної семінарії (Кир.733), Волинського єпархіального давньосховища (Кир.732, Кир.4481п). Наявність у фонді десяти примірників видання надає можливість для ґрунтовних порівняльних досліджень особливостей його друку та паперу, зокрема й для виявлення варіантів набору та оформлення.

Ще при підготовці каталогу кириличних видань XV–XVII ст. фондів НБУВ 2008 р. ми звернули увагу на деякі особливості набору цього видання

[7, с. 28], зокрема, на варіантність кустоду аркуша 2 на початку основного тексту, – в одних примірниках використано кустод «што бы», в інших – «цо бы». Подальше пізніше дослідження примірників продемонструвало їх поділ на дві групи відповідно до використання літери «щ» чи словосполучення «шт», що проходить через увесь текст. Далі для полегшення передачі тексту замість літери «щ» ми вживатимемо сучасну літеру «ш».

Виявлена варіантність стосується виключно вживання слова «што» / «що», і похідних від нього слів, таких як «штоса», «штобы», «штожь», «ошто», «н'што», «наштожь», «штобов'ємь», «штосмо», «штоколвекь», «оштоколвекь», «н'зашто», «штоденному», «штобыс'колвекь». В інших словах вживається літера «шта» без варіантності – «щасливого», «щирого», «еще», «очищеніє», «щасливими», «щастит», «просв'щеніє», «крещеніє», «щодробливість».

Дослідження десяти примірників збірки НБУВ показало розподіл примірників за ознакою варіантності вживання «шт / щ» на дві групи – з буквосполученням «шт» набрані шість примірників – Кир.732, Кир.4480п; Кир.4482п; Кир.5183п., Кол.Попова 25, Кир.520, з літерою «щ» – чотири примірники – Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п, Кир.733. До дослідження було залучено передрук видання 1987 р. в серії «Гарвардська бібліотека давнього українського письменства» [3], здійснений за примірником збірки Національної бібліотеки Польщі в Варшаві (Сіг. 363) (далі скорочено Гарвард. передрук). Передрукований примірник також належить до варіанту з вживанням «шт», відтак досліджувалося загалом 11 примірників. Крім того, серед примірників можна визначити еталонні, тобто такі, де використано аркуші тільки з «шт» або «щ», та змішані, у складі яких переплетено аркуші обох варіантів з переважанням одного. Далі за текстом ми детальніше зупинимося на особливостях еталонних та змішаних примірників.

Унікальним виглядає те, що набір тексту обох груп примірників, за виключенням літер «шт/щ», ідентичний. Загалом нами було нараховано більше 600 варіантів набору. Варіантність пов'язана виключно з позиціонуванням в одних і тих же словах вживання буквосполучення «шт» або літери «шта» (щ). Одразу ж зазначимо, що нами було виявлено ще не всі варіанти вживання «шт/щ», оскільки робота з повного відчитування тексту хоча б двох, а бажано усіх 11 примірників є дуже часовитратною, повне представлення варіантів можливе за умови кількарязового

наскрізного перегляду тексту всіх доступних примірників або виявлення відмінностей за допомогою залучення комп'ютерних технологій. Мету цієї публікації ми бачимо насамперед у введенні в широкий науковий обіг характеристики виявленої варіантності, що є не тільки унікальним явищем в історії дослідження видавничого процесу, а й віддзеркалює філологічні пошуки видавців, і намагання привернути увагу до цього неординарного явища не лише істориків книги та мовознавців, а й фахівців інших галузей гуманітаристики.

З такими незвичними особливостями варіантності нам не доводилося зустрічатися ні в одному іншому кириличному виданні. Залишається незрозумілим, як видавцям вдалося втілити ці особливості технічно. Тобто при тому фактажі і знаннях про техніку виконання набору виходить, що виправлення цілеспрямовано вносилися прямо в набір кожної сторінки, і аркуші одразу ж сортувалися на дві групи. Нагадаємо, що складна технічна операція з заміни літери виконувалася для видання великого формату і дуже значного обсягу – його формула [4], 173, 351 аркуш, загалом 526 аркушів, тобто 1052 сторінки.

Технічно процес підготовки до друку та тиражування міг відбуватися так, – здійснювався набір двох сторінок тексту (за зошитами – якщо зошит восьмиаркушний – першої та шістнадцятої сторінок, тобто звороту аркуша 8), і віддруковувалася половина від такого накладу, далі літера, що підлягала заміні (припустимо, що «щ») виймалася і замінювалася двома літерами – «шт». Заміна однієї літери двома часто потребувала застосування інших змін у наборі. Далі за текстом ми спробуємо підтвердити первісну варіантність «щ» порівняно з «шт» та детальніше охарактеризуємо інші зміни, зумовлені заміною в наборі одних літер іншими, та технічні прийоми, які були для цього застосовані.

Одразу ж відзначимо, що дослідження мовознавчого доробку М. Смотрицького, зокрема в контексті вивчення філологічних особливостей єв'їнського Євангелія учительного 1616 р., належить до активно досліджуваних питань, – варто вказати на праці В. Засадкевича [6], В. В. Німчука [8], Д. Фріка [1; 2; 7], С. П'ю [3], Г. Чуби [9–11], П. К. Яременка [14], М. Гардзаніті [5], І. Д. Фаріон [10] та багатьох інших. Питання щодо написання в слові «што/що» літери «щ» або буквосполучення «шт» в них не розглядалося. Варто відзначити, що в більшості праць перекладачем Євангелія учительного 1616 р. беззастережно вважається М. Смотрицький, хоча фактичних відомостей

про це, окрім його підпису під передмовою з присвятою Б. Соломирецькому, все ж ми не маємо. В жодній з праць погляди М. Смотрицького щодо застосування «шт/щ» в слові «што/що» і похідних від нього не фіксуються, відтак сучасні мовознавчі дискурси щодо позиціонування «шт/щ» не висвітлюють ті пошуки, якими переймалися мовознавці та мовотворці минулого при підготовці до друку Євангелія учительного 1616 р. Варто зазначити, що в сучасних дослідженнях руськомовний переклад євангельських текстів на неділі та свята церковного року сприймається як практична реалізація мовної програми М. Сморицького разом з його «Граматиною». Поширені твердження, що М. Смотрицький намагався кодикологізувати не тільки церковно-слов'янську мову, в чому визначна роль належала його «Граматиці», а й просту українську [9]. На відміну від церковнослов'янської кодикологізування української проводилося не шляхом запровадження граматичних норм, а через практичне втілення в тексті, покликаному нести слово Боже через проповідь в широкі народні маси. Чи стояв за цим виключно М. Смотрицький, чи кілька осіб, залишається невстановленим. Безперечно, недостатньо вивчений мовний контент пам'ятки, а з урахуванням фантастичної варіантності «шт/щ» потребує нової уваги.

Якщо звернутися до історії літери «шта», то вона була в церковнослов'янській мові і читалася як «шт». Загалом у давній старослов'янській мові написання слів через «щ» та «шт» позиціонується як рівноправне та взаємозамінне. Походження літери «шта» пов'язане з лігатурами «ш+т», «ш+ч» або «т+ш». В сучасній українській мові у слові «што/що» замість літери «шта» вживається «щ» (читається як «шч»), в білоруській у відповідних словах пишеться і читається «шч», в російській – «сч». Українською буде «що», білоруською – «што», російською – «что».

Зважаючи на те, що примірники тиражу супроводжувалися аж п'ятьма різними присвятами покровителям, одразу ж напрошується припущення, що на мовні особливості перекладу, зокрема, на вживання варіантності «шт/щ», могли мати вплив саме їхні погляди. Однак дослідження тексту показує, що вживання в друкованому тексті варіантності «шт/щ» не було пов'язане з волею спонсорів, що підтверджують, наприклад, особливості двох примірників з присвятою Б. Соломирецькому, один з яких набраний з варіантом «шт» (Кир.4480п), інший – з варіантом «щ» (Кир.536). Далі у табл. 1 наведемо відомості про примірники, варіант присвяти, варіанти використання «шт/щ» в основному тексті та тексті передмови, повноту чи дефектність.

Таблиця 1

№	Шифр зберігання	Варіант набору основного тексту	Присвята	Варіант набору передмови	Повнота / дефектність примірників
1	Кир. 520	шт	не встановлено, бракує початку	С	неповний
2	Кир. 536в	щ	Б. Соломирецькому	щ	повний
3	Кир. 732	шт	Г. Ходкевичевні-Корецькій	щ	повний
4	Кир. 733	щ	Ф. Масальському	шт	неповний
5	Кир. 4480п	шт	Б. Соломирецькому	щ	повний
6	Кир. 4481п	щ	не встановлено, бракує початку	-	неповний
7	Кир. 4482п	шт	не встановлено, бракує початку	-	
8	Кир. 5183п	шт	П. Воловичевні Воиновій-Соколовій	шт	неповний
9	Кир. 5419п	щ	не встановлено, бракує початку	-	неповний
10	Кл. Попова 25	шт	Б. Огінському та Р. Воловичевні-Огінській	шт	повний
11	Гарвард, передрук []	шт	Б. Огінському та Р. Воловичевні-Огінській	шт	повний

З відомостей в табл. 1 видно, що варіант присвяти не завжди збігається з варіантом набору, відтак не підтверджується гіпотеза про вимогу щодо правопису зі сторони когось зі спонсорів. Про це свідчать й інші аргументи, отримані шляхом текстологічного аналізу примірників Євангелія учительного 1616 р. Наприклад, у примірнику Кир.732 з присвятою Г. Ходкевичевні-Корецькій, підписаною «іноками общего житія», фіксується вживання «щ» – «щобовѣмъ» (арк. [3], рядок 26; арк. [3], рядок 27); «що захохла» (арк. [3], рядок 27), в той час як основний текст належить до варіанту з використанням «шт».

У передмові примірника Кир.733 (змішаний варіант) з присвятою Ф. Масальському використано форму «шт» – «што» (арк. [2], рядок 18, арк. [3], рядок 32), «штоколвекъ» (арк. [2] зв., рядок 28; арк. [3], рядок 22) «щобовѣмъ» (арк. [3], рядок 31), «штонедельный» (арк. [3] зв., рядки 30–31), «штоденный» (арк. [3] зв., рядок 31).

Такий самий варіант тексту з вживанням «шт» виявлений у примірнику Кир.5183п з присвятою Пелагії Воловичевні, оскільки його текст від попередньої присвяти Ф. Масальському відрізняється тільки заголовком. З вживанням «шт» надруковано й присвяту Огінським (Кол. Попова 25). Відтак ми можемо говорити про непослідовність видавців, або ж дві різні концепції, і, відповідно, – дотичність до роботи над текстом передмов-присвят щонайменше двох різних редакторів-філологів.

Наполягаючи на тому, що дослідники все ж працюють на полі гіпотез щодо приписування всієї текстологічної роботи виключно М. Смотрицькому, можемо все ж спробувати встановити позицію саме М. Смотрицького як основного філолога, дотичного до роботи з цим тестом. Для цього проаналізуємо передмову-присвяту Б. Соломирецькому за підписом М. Смотрицького (примірник Кир. 536), в якій слово «што/що» вживається в формі з «щ» – «що» (арк. [2], рядок 20; арк. [2] зв., рядок 31; арк. [5], рядки 6, 12), «щоколвекъ» (арк. [3], рядок 38; арк. [4], рядок 34); «щоденныхъ» (арк. [4] зв., рядки 5, 25). Це може свідчити про його прихильність до форми написання слова «що» та похідних від нього через шт.

Варто відмітити, що матеріал присвят-передмов лише виокреслює поле функціонування форм слова «што/що», але не дає варіантного набору одного й того ж тексту, який ми маємо в основній частині Євангелія учительного, відтак саме євангельський текст примірників видання є предметом нашого дослідження унікальної варіантності.

При підготовці верстки і роздруку Євангелія учительного 1616 р. була проведена титанічна робота, оскільки вона вимагала не тільки заміни, а й вишукування літер, які потрібно було замінити. Технічно таку роботу можна було виконати за умови, коли необхідні заміни були позначені в тексті, з якого здійснювався набір, – вірогідно, рукописному. Тобто набірники мали перед собою рукописний коректурний примірник з позначенням всіх літер «щ», які потребували заміни на «шт», в інакший спосіб виявити ці літери не було можливості.

Помітно, що варіантність «шт/щ» розміщена впродовж тексту книги доволі нерівномірно. Є сторінки тексту або по кілька сторінок поспіль, на яких слів з вживанням «што/що» та похідних від нього не виявлено. І навпаки, є сторінки тексту, де «што/що» і однокореневі до них вжито по кілька, найбільше 6 разів. Наприклад, по 6 разів на сторінці вживаються слова «шт/щ» на аркушах 80 зв. I рахунку (рядки 5, 6, 9, 16, 21, 24); на аркуші 128 II рахунку (рядки 15, 16, 17 (2 слова), 20, 24); на аркуші 157 II рахунку

(рядки 7 (2 слова), 10, 12, 13, 15). Підстав вважати, що перекладач чи перекладачі зумисне намагалися уникнути вживання слова «што/що», не виявлено.

Далі в табл. 2 наведемо різноманітні приклади випадків відмінностей в наборі, викликаних заміною літер. При передачі тексту ми скористалися методикою спрощенням специфічних кирилических літер, передавши «юс малий» як «я», літеру «ук» сучасним «у», літеру «от» як буквосполучення «от», оскільки їх написання не стосується характеристики відмінностей і є ідентичним в обох варіантах. Варіанти підбрано таким чином, щоб показати й діапазон різноманітності змін у наборі, і відмінності між переліком примірників, зокрема, чергування варіантності у змішаних примірниках Кир.720 та Кир.733, а подеколи і в інших.

Таблиця 2

№	Аркуш	Текст варіанту з «шт»	Текст варіанту з «щ»
1.	арк. 20, рядок 6	оуда?: што заправды	оудать: щр заправды
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Кир.733, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п
2.	арк. 21 зв., рядок 5	Што* мы (без наголосу)	Щожъ мы (оксія над о)
	примірники	Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Кир.733, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.732, Кир.4481п, Кир.5419п
3.	арк. 35 зв., рядок 22	Што* за конецъ	Щтожь за конецъ
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Кир.733, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п
4.	арк. 46 зв., рядок 22	што от него маеш *	щр от него маешь,
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.733, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.520, Кир.4481п, Кир.5419п
5.	арк. 56, рядок 11	што нагоршій и натя*шій,	щр нагоршій и натяжшій,
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.733, Гарвард. передрук	Кир.520, Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п
6.	арк. 58, рядок 4	Што мы видячи братіе на рослабленом*:	Що мы видачи братіе на рослабленом*:
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.733, Гарвард. передрук	Кир.520, Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п

Продовження табл. 2

№	Аркуш	Текст варіанту з «шт»	Текст варіанту з «щ»
7.	арк. 61 зв., рядок 16	слиш*, того што.., але што	слишь, того щр.., але щр
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.733, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.5419п, Кир.520
8.	арк. 69, рядок 3	што ест', што уже маеш'... тое што	щр есть, што уже маешь... тое щр
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.733, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п, Кир.520
9.	арк. 136, рядок 24	што вѣдаемо. А што мовит' ;,	щр вѣдаемо. А щр мовить,
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
10.	арк. 146 зв., рядок 4	и штоколевкъ хто тугъ посьѣг',	и щоколевкъ хто тугъ посьѣгъ,
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
11.	арк. 150 зв., рядок 6	што напервей офѣровано бываает'	щр напервей офѣровано бывааетъ
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
12.	арк. 153 зв., рядок 13	Што абы еси лацинѣй поня*	Що абы еси лацинѣй поняъ
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п, Кир.733
13.	арк. 160, рядок 27	все штоколевкъ'	все щоколевкъ
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
14.	арк. 163, рядок 23	и*шій гиноу* Штобовѣ*	иншій гиноу* Щобовѣ*
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
15.	арк. 11 II раж., 18 рядок	што бысте ели и штобысте пили: ..., в што	щр бысте ѣли и щобысте пили: ..., в щр
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард. передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п

Продовження табл. 2

№	Аркуш	Текст варіанту з «шт»	Текст варіанту з «щ»
16	арк. 11 зв. II рах., рядок 2	што ести будеми, або што	щю ѳсти будеми, або што
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
17	арк. 21 II рах., рядок 27	вольнико ^а што	вольником ^і : що
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
18	арк. 31 зв. II рах., рядок 16	маеш ^і , толко што самому	маешь, толко щр самому
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п
19	арк. 56 II рах., рядок 10	Што понева ^а такь ест ^і	Що понева ^а такь есть
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Кир.733, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п
20	арк. 71 II рах., рядок 11	што любить ^і ,	щр любить,
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
21	арк. 116 II рах., рядок 26	што первой смерте ^{не}	щр первой смерте ^{не}
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
22	арк. 128 II рах., рядок 15	на ^а и тое што	нам ^и и тое щр
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
23	арк. 142 II рах., рядок 19	што ся мене доткнул ^і ;	щрся мене доткнул ^і ;
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п, Кир.733
24	арк. 146 II рах., рядок 8	в ^і пере ^а што дано	в ^і передь щр дано

Продовження табл. 2

№	Аркуш	Текст варіанту з «шт»	Текст варіанту з «щ»
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
25	арк. 177 зв. II рах., рядок 21	што те ^а	щр те ^а
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
26	арк. 182 зв. II рах., рядок 25	щколевкь твое ест ^і , бо если што зостанет ^і ,	щрколевкь твое есть, бо если што зостанет ^і ,
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.733, Кир.4481п, Кир.5419п
27	арк. 238 II рах., рядок 26	А што мовит ^і ,	А щр мовить,
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Кир.733, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п
28	арк. 331 II рах., рядок 15	ощкоковек	ощрколевкь
	примірники	Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25, Кир.520, Кир.733, Гарвард, передрук	Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п

Найчастіше заміна однієї літери «щ» двома літерами «шт» відбувалася за рахунок зменшення проміжків між словами без інших відмінностей у наборі. Відмітимо, що щільність набору, тобто проміжки між словами, а іноді й між літерами тексту Євангелія 1616 р. різна. Відтак, коли була можливість, набірники користалися тільки прийомом посування слів. До таблиці не включено випадки ідентичності набраних літер в обох варіантах, які переважають.

Однак часто спосіб ущільнення набору не дозволяв умістити потрібні літери, і доводилось вносити й інші зміни. Часто це досягалось шляхом заміни літери «ер» на «паєрик», тобто його виносний варіант (наприклад, варіанти 18–20, 26–27), або рядкової приголосної надрядковою виносною. Іноді використовувалася виносна в наборі з «шт» саме в цьому слові (наприклад, варіанти № 2, 3, 28), іноді – в поперньому (варіанти 1, 17, 17), частіше – в одному з наступних слів (варіанти 4, 5, 9, 10, 12, 19, 20). Іноді слово з виносною виявлялося віддаленим від місця заміни «щ» на «шт» на

декілька слів. Наприклад, на аркуші 13 зв. (рядок 26) слово «приста^а», надруковане з виносною, розміщено аж в п'ятому слові після слова «що», в другому кінці рядка, і така заміна вимагала переверстування усього рядка. Іноді для зменшення довжини слова застосовувалася заміна «о» звичайної «о» вузькою, наприклад, на аркуші 73 зв. II рахунку (рядок 25) у слові «маемо» в тексті «а що свое маемо».

Титанічна текстологічна робота свідчить про велике значення, яке надавалося при публікації книги фіксації мовних відмінностей у друці між «шт/щ». Це ні в якому разі не є виправлення одного звучання на інше. Технічно друк поліваріантного видання вимагав колосальних зусиль з боку видавців та друкарів, відтак мав бути добре обґрунтованим та вмотивованим. Видавнича робота поліваріантного тексту засвідчує і близькість редактора / редакторів або перекладача / перекладачів до видавничої і друкарської роботи, оскільки заміна в половині тиражу однієї літери іншою, потім збирання повних примірників з відмінним набором вимагало запасу знань, якого технічні працівники друкарні, напевне, не мали.

Вдавшись до застосування практики друку такої великої кількості видавничих варіантів, видавці технічно не могли не помилитися, не допустивши сплутування аркушів різних варіантів, а також обов'язково мали б десь допустити невиправлення літер у верстці. І дійсно, в кількох випадках нам вдалося «підловити» їх на кількох помилках.

На арк. 84 зв. рядок 12 в обох варіантах в усіх переглянутих 11 примірниках надруковано слово «щобы». Але на цій же сторінці виявлено варіантне чергування «шт / щ» в рядках 7, 11, 26, і воно є в примірниках різних груп – «щ» в примірниках Кир.520, Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п, шт – в примірниках Кир.732, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Кол. Попова 25 та Гарвардському передруку. У примірнику Кир. 733 бракує аркуша. Відповідно рядок 7 «даеть. Що ся» / «даеть¹. Што ся», рядок 11: «шнить. Щобов'ѣмъ / шнить. Штобов'ѣмъ»; рядок 26: «о нем¹ що / о не^а што».

Аналогічний випадок суцільного невиправлення «щ» на «шт» фіксується на аркуші 31 II рахунку, де в рядку 22 вжито текст «все щоколвекъ» знову в усіх 11 досліджуваних примірниках, хоча на цьому ж аркуші у верхньому рядку є варіанти набору в різних примірниках «Што бов'ѣм¹ / щобов'ѣмъ», що демонструють заміну «щ» на «шт».

Так само залишилася непоміченою і невиправленою «щ» ще у кількох

випадках, наприклад, у слові «щонапрст⁷//шіі» на аркуші 169 зв. II рахунку в рядку 28, у слові «ощо» на аркуші 190 II рахунку в рядку 18, у слові «що» на аркуші 281 II рахунку в рядку 22. Всі ці випадки, коли в усіх аналізованих примірниках вжито виключно літеру «щ», дозволяють говорити про первісність її вживання в авторському перекладі. Безперечно, ми виявили не всі випадки «невиправленості» «щ» на «шт», їх мало би бути більше, хоча помилок одиниці порівняно з сотнями вжитих варіантів. А ось уживання в усіх примірниках у слові «што» / «що» або похідних від нього формах тільки «шт» виявити не вдалося, вірогідно, їх і не було, що свідчить про вторинність цієї форми в тексті, внесення її в набір в якості виправлення.

Іноді, хоча й у рідкісних випадках, заміна «щ» на «шт» була здійснена, але з запізненням, відтак у більшості примірників вжито «щ», наприклад на аркуші 130 зв., в рядку 28 в тексті «што^с подобное» / «що^с подобное» варіант зі «щ» вжито в шести примірниках (Кир.536, Кир.732, Кол. Попова 25, Кир.733, Кир.4481п, Кир. 5419п), варіант зі «шт» – в п'яти примірниках (Кир.520, Кир.4480п, Кир.4482п, Кир.5183п, Гарвард. передрук).

Іноді детальний порівняльний аналіз набору кількох примірників дає унікальну можливість відтворити послідовність дій працівників, що здійснювали набір. Наприклад, на сторінці 308 зворот II рахунку в рядках 6 та 7 двічі вжито слово «штобысте / щобысте». При заміні «щ» на «шт» спочатку було замінено її тільки в рядку 6, а в рядку 7 не виправлено, потім помічено і в рядку 7. Відтак з «щ» в обох рядках набрано еталонні примірники Кир.536, Кир.4481п, Кир.5419п, з «шт» в рядку 6 та «щ» в рядку 7 – примірники Кир.732, Кир.733. Кол. Попова 25, з «шт» в рядках 6 та 7 – примірники Кир.4480п, Кир.4482п., Кир.5183п, Кир.520, Гарвард передрук.

Крім того, намагання прослідкувати за послідовністю вживання «шт/щ» дозволило помітити й декілька варіантів чергування «є / ѣ» у словах у значенні «їсти», «їли». Припускаємо вторинність цього варіанту порівняно «шт/щ» і його похідність від рішення про друк варіанту «шт/щ». Такі варіанти чергування літер «є» та «ять», відповідні вживанню: перша – «шт», друга – «щ». Варіантність вживання «є / ѣ» зафіксовано в двох фрагментах, вжитих у тексті Євангелія 1616 р. по декілька разів. Перший фрагмент: «штобы//сте ели и штобысте пили» / «щобы//сте ѣли и щобысте пили», фіксується на аркуші 11 (рядок 16), на аркуші 14 II рахунку (рядок 25–26), на аркуші 14 зв. II рахунку (рядок 12), на аркуші 308 зв. II рахунку (рядок 6). Другий фрагмент тексту: «што ести бѣдемо або што пити / що ѣсти будемъ»,

або што пити», виявлений на аркуші 11 зв. II рахунку (рядок 2) та на аркуші 16 II рахунку (рядок 21). На цьому ж аркуші 16 II рахунку у рядку 23 вжито варіантність «є/ѣ» без «шт/щ» – «Єсти, и пити / ѣсти, и пити».

Відмінність у формах слова «єли / ѣли» засвідчує наближення до живого мовлення, оскільки слово у варіанті з уживанням літери «ять» читається в українському варіанті як «їли», що наближує цю граматичну форму до української мови. Інших відмінностей у наборі між обома варіантами, крім багаторазового чергування «шт/щ» та кількох випадків чергування «є/ѣ», що супроводжують варіант «шт/щ», виявити не вдалося.

Варто наголосити на тому, що тираж примірників Євангелія учительного 1616 р. в перекладі українською мовою презентує не виправлення однієї форми слова «що/што» і похідних від нього, як ми встановили, первинної «щ» на «шт», а два можливі варіанти, пропонувані для паралельного використання, можливо, з орієнтацією на різні ареали вживання чи певну градацію читачів. Нам невідомо, чи стояла за цим позиція однієї людини, найвірогідніше, вже згаданого М. Смотрицького, чи кількох людей, задіяних у підготовці тексту до друку. Так само як невідомо, чи це спільна позиція надати два варіанти форми слова «що/што», чи граматичні ідейні суперечки, консенсусним вирішенням яких став друк тексту з варіантністю «щ/шт». Вживання літери «шта» можна вважати більш демократичним, оскільки воно давало варіантність читання – «що» або «што», вживання буквосполучення «шт» можливості читання як «що» вже не надавало, так само як вживання «ять» можливість читання слова і через «і», і через «є», в той час як «є» – без варіантності читання. Використана варіантність є яскравим самобутнім проявом формування національних мов, – у цьому випадку – української та білоруської, поки не зрозуміло, чи свідомо задекларованим укладачами та редакторами тексту, чи прониклим у книжкову пам'ятку та в історичну граматику руської мови внаслідок суперечки двох філологічних позицій.

Ми вже відзначали, що сучасні дослідники граматичних пошуків мовознавців XVI–XVII ст. володіють вкрай обмеженою кількістю ресурсу для студій. Можемо прослідкувати тенденцію вживання «шт/щ» у виданих у той час українських текстах. Наприклад, у острозькому виданні дидактичного «Лікарства на оспалий умисл чоловічий» 1606 р., де основний текст твору набрано паралельно церковнослов'янському та книжною українською, в церковнослов'янському тексті вжито відповідну форму «что», а в українському – «що» (рядок 1 аркуша [29]зв. та [30];

рядок 9 та 14 аркуш 97 зв.; рядки 9 та 13, аркуш 98; рядок 1, аркуш 101 зв. та 102), що засвідчує перевагу саме такої форми для українського тексту.

Загальновідомо, що текст Євангелія учительного 1616 р. було передруковано в Києві у друкарні Києво-Печерської лаври 1637 р. за часів Петра Могили. Вважається, що перед публікацією в Києво-Печерській лаврі було проведено серйозну текстологічну роботу [2]. Порівняння обох видань не є предметом нашого дослідження, висловимо лише декілька попередніх зауважень, які стосуються вживання в київському виданні варіантності «шт/щ». Наші спостереження показали, що здійснені в Києві виправлення позиціонування «шт/щ» у слові «що» та похідних від нього не стосувалися. Для передруку 1637 р. було використано примірник Євангелія 1616 р. з варіантом зі «шт», відтак вживання «шт» не відображає свідому граматичну позицію київських редакторів, а є результатом механічного запозичення тексту 1616 р. у варіанті зі «шт». Це яскраво підтверджує вже згадана помилка на аркуші 84 зв. I рахунку (рядок 12), допущена у виданні 1616 р., де в усіх 11 примірниках вжито не «шт», а «щ» – «щобы недано», і таку ж форму попри домінування в примірнику Євангелія 1637 р. в слові «што» та похідних від нього (с. 164, рядок 6), одночасно на цій же сторінці 164 вживається «шт» – «Штося» (рядок 1), «Што // бов'ѣмъ» (рядки 4–5).

За аналогією можна перевірити помилкове вживання в київському Євангелії 1637 р. й інших «щ» в тих фрагментах тексту, що і Євангелії 1616 р. – на аркуші 31 II рах., де в рядку 22 вжито текст «все щоколвекъ» в усіх 11 досліджуваних примірниках. У київському Євангелії 1637 р. вжито також «все щоколвекъ» (с. 398, рядок 15). На кілька сторінок пізніше в Євангелії 1637 р. це ж слово вжито у формі «штоколвекъ» (с. 405, рядок 27), як і в примірниках Євангелія 1616 р. з «шт», оскільки в цьому випадку при друці видання 1616 р. помилку з заміною «щ» на «шт» не було допущено. В передмові до київського видання 1637 р. вжито слова з «щ» – наприклад, «щоколвекъ» в рядках 25 та 26 с. [11] з відмінностями написання. На початку основного тексту (с. 1, рядок 14) вжито це ж слово у формі «штоколвекъ» у відповідності з варіантом тексту Євангелія 1616 р., за яким було здійснено передрук. Тобто при друці Євангелія 1637 р. диспозиція щодо вживання «шт/щ» не вважалася редакторами актуальною, відтак допускалося варіантне написання. Крім того, наведений приклад свідчить, що текстологічна граматична правка Євангелія 1637 р. проводилася не надто ретельно.

Первісне виявлення та дослідження унікальної варіантності набору «шт/

щ» в Євангелії учительному 1616 р. засвідчує, що це найбільший за кількістю відмінностей варіант друку кириличного видання стародрукованого періоду. Дослідження такої варіантності вказує на необхідність вивчення всієї сукупності доступних примірників, адже подібні відмінності можна виявити тільки шляхом ретельної звірки примірників між собою. Фантастична кількість варіантів і технічна складність, необхідна для їх друку, вказує на суттєву роль, яку тодішні фахівці мовознавці надавали позиціонуванню обох варіантів, яка поки залишилася поза увагою сучасних філологів. Крім того, читачам було запропоновано лінгвістичну поліваріантність різних примірників, що також можна визначити як явище унікальне в історії давнього кириличного книговидання. Велика кількість варіантів уживання «шт/щ», що вимагали значних трудових затрат, виконана доволі ретельно. Незначні допущені похибки дозволяють відтворити складники процесу друку та встановити первісність вживання «щ» порівняно з «шт». Вживання варіантності «шт/щ» вказує на орієнтацію редакторсько-видавничої групи на живомовну традицію і демонструє унікальні мікрофакти практичного формування в знакових друкованих текстах національних мов, зокрема, української та білоруської. Виявлена варіантність наочно демонструє нам напрями граматичних пошуків творців тексту Євангелія учительного 1616 р., і відтак змушує звернутися до нових досліджень цього видання.

Список використаних джерел

1. Frick D. Meletij Smotryc'kij and the Ruthenian Language Question / D. Frick // *Harvard Ukrainian Studies*. 1985. Vol. IX, № 1–2. – P. 25–51.
2. Frick D. Petro Mohyla's Revised Version of Meletij Smotryc'kyj's Ruthenian «Homiliary Gospel» / D. Frick // *American Contributions to the Tenth International Congress of Slavists: Linguistics*. – Columbus: Slavica, 1988. – P. 107–120.
3. The «Jevanhelije Učytelnoje» of Meletij Smotryc'kyj / With an Introduction by D. A. Frick // *Harvard Library of Early Ukrainian Literature*. – Vol. 2. – Cambridge, Mass., 1987. – 551 p.
4. Pugh S. M. Testament to Ruthenian : a linguistic analysis of the Smotryckyj variant / S. M. Pugh. – Cambridge, Massachusetts : Harvard UP, 1996. – 300 p. – (Harvard series in Ukrainian studies / Harvard Ukrainian Research Institute).
5. Гардзанити М. «Учительное евангелие» Мелетия Смотрицкого в контексте церковно-славянской традиции евангельской гомилетики и проблема перевода евангельских чтений / Марчелло Гардзанити // *Traduzione e rielaborazione nelle letterature di Polonia Ucraina e Russia XVI–XVIII secolo a cura di Giovanna Brogi*

- Bercoff, maria Di salvo, Luigi Marinelli Redazione dell'orso. – Alessandria, 1999. – С. 167–186.
6. Засадкевич Н. Мелетий Смотрицкий как филолог. – Одеса, 1883. – 204 с.
 7. Кириличні стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: Каталог / Уклад. Н. П. Бондар, Р. Є. Кисельов, за уч. Т. М. Росовецької. – Київ, 2008. – С. 28.
 8. Німчук В. В. Граматика М. Смотрицького – перлина давнього мовознавства // *Смотрицький М. Граматика / підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В. В. Німчука*. – Київ : Наукова думка, 1979. – 111 с.
 9. Фрік А. Д. Мелетій Смотрицький і руське мовне питання / Девід Фрік // *Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. Праці філологічної секції – Львів : Наук. тов-во ім. Т. Шевченка, 1992. – Т. СХХІV. – С. 210–229.*
 10. Фаріон І. Д. Мелетій Смотрицький крізь призму статусу руської та слов'янської мов [Електронний ресурс] / І. Д. Фаріон // *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]*. Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 36. – С. 241–246. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_36_75.pdf
 11. Чуба Г. «Учительне Євангеліє» 1616 р. у перекладі Мелетія Смотрицького в контексті української гомилетичної літератури // *Київська Академія*. – Вип. 2–3. – Київ, 2006. – С. 5–13.
 12. Чуба Г. Учительне Євангеліє 1616 року в контексті «мовної програми» Мелетія Смотрицького / Г. Чуба // *Київська академія*. – Вип. 11. – Київ : Laugus, 2015 – С. 11–24.
 13. Чуба Г. Українські рукописні учительні Євангелія. Дослідження, каталог, описи / Галина Чуба. – Київ; Львів : Свічадо, 2011. – 223 с.
 14. Яременко П. К. Мелетій Смотрицький. Життя і творчість / П. К. Яременко. – Київ : Наук. думка, 1986. – 159 с.

References

1. Frick, D. (1985). Meletii Smotryckii and the Ruthenian Language Question. *Harvard Ukrainian Studies*. Vol. IX, 1–2, pp. 25–51.
2. Frick, D. (1988). Petro Mohyla's Revised Version of Meletij Smotryckyj's Ruthenian «Homiliary Gospel». *American Contributions to the Tenth International Congress of Slavists: Linguistics*. Columbus: Slavica, 1988, pp. 107–120.
3. Frick, D. (Introd.) (1987). *The «Jevanhelije Učytelnoje» of Meletij Smotryckyj*. Cambridge, Massachusetts, 551 p. (Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Vol. 2).
4. Pugh, S. M. (1996). *Testament to Ruthenian: a linguistic analysis of the Smotryc'kyj variant*. Cambridge, Massachusetts : Harvard UP. 300 p. (Harvard series in Ukrainian studies / Harvard Ukrainian Research Institute).

5. Gardzaniti, M. (1999). «*Uchytelnoe Evangelie*» *Meletii Smotrytskogo v kontekste tserkovno-slavianskoi traditsii evangeliskoi gomiletiki i problema perevoda evangeliskich chtenii* [Didactic Gospel of Meletii Smotrytskij in the context of Church-Slavonic tradition of Gospel homiletics and the issue of gospel reading translations]. Traduzione e rielaborazione nelle letterature di Polonia Ucraina e Russia XVI–XVIII secolo a cura di Giovanna Brogi Bercoff, maria Di salvo, Luigi Marinelli Redazione dell'orso. – Alessandria. pp. 167–186 [in Russian]

6. Zasadkevich, N. (1883). *Meletii Smotritskiy kak filolog* [Meletii Smotritskiy as a philologist]. Odessa. 204 p. [in Russian].

7. Bondar, N. P., Kyseliov, R. E., Rosovetska, T. M. (comps.) (2008). *Kyrylychni starodruky 15–16 st. u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: kataloh [Cyrillic old-printed editions of 15–17 th century in Vernadsky National library of Ukraine: Catalogue]. Kyiv, 232 p. [in Ukrainian].

8. Nimchuk, V. V. (1979). *Hramatyka M. Smotrytskoho – perlyna davnioho movoznavstva* [Smotrytsky Grammar masterpiece of ancient history language]. Smotrytskyi M. Hramatyka (pidhot. faks. vyd. ta doslidzhennia pamiatky V. V. Nimchuka). Kyiv: Nauk. dumka., 111 p. [in Ukrainian].

9. Frik, A. D. (1992) Meletii Smotrytskyi i ruske movne pytannia [Meletii Smotrytskyi and Russ language issue]. *Zapysky naukovoho tovarystva imeni T. Shevchenka. Pratsi filolohichnoi sekcii* – Notes of Shevchenko scientific foundation. Works of philological section. Lviv: Shevchenko scientific foundation T. CXXIV. p. 210–229. [in Ukrainian].

10. Farion, I. D. (2013). Meletii Smotrytskyi kriz pryzmu statusu ruskoi ta slovianskoi mov [Meletij Smotrytskij through the lense of Russ and Slavonic languages status]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]*. Ser.: *Filolohichna* – Scientific notes [of National University Ostroh Academy]. Series : Philology. 36. P. 241–246. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_36_75.pdf [in Ukrainian].

11. Chuba, H. (2006) «Uchytelne Yevanheliie» 1616 r. u perekladi Meletii Smotrytskoho v konteksti ukrainskoi homiletychnoi literatury [Didactic Gospel of 1616, translated by Meletii Smotrytskyi, in the context of Ukrainian homiletic tradition]. *Kyivska Akademiia*, 2–3. Kyiv, pp. 5–13 [in Ukrainian].

12. Chuba, H. (2015) Uchytelne Yevanheliie 1616 roku v konteksti «movnoi prohramy» Meletii Smotrytskoho [Didactic Gospel of 1616 in the context of Meletij Smotrytskij «language program»]. *Kyivska Akademiia*, 11. Kyiv: Laurus, pp. 11–24. [in Ukrainian].

13. Chuba, H. (2011). *Ukrainski rukopysni uchytelni Yevanheliia. Doslidzhennia, kataloh, opysy*. [Ukrainian handwritten Didactic Gospels. Research, catalogue, descriptions]. Kyiv–Lviv: Svichado. 223 p. [in Ukrainian].

14. Yaremenko, P. K. (1986) *Meletii Smotrytskyi. Zhyttia i tvorchist*. [Meletii Smotrytskyi. Life and creation]. Kyiv: Nauk. dumka. 159 p. [in Ukrainian].

Nataliia Bondar,

Ph. D., Senior Researcher, Head of department,
Vernadsky National Library of Ukraine,

Unique Variants of Didactic Gospel Print (Vievis, 1616)

In the article for the first time factual information on uniquely large complex of editorial variants of Didactic Gospel print (Vievis, 1616) is introduced into scientific use. In general more than 600 variants of typesetting are determined. The variation is connected with usage of letter combination «шт» or letter «шта» (ш) in same words. Discovered variants reflect editorial conception of presentation to reader two different groups of copies, distinguished only by usage of шт/ш. The orientation of editors and translators, in particular prominent Ukrainian linguist and educator Meletius Smotrytsky, to speaking tradition of Ukrainian language is shown. Detailed examine of discovered variants in ten copies of edition from Vernadsky National library of Ukraine collection gave the possibility to determine certain editorial mistakes, which were made during the process of printing and gathering of copies. Also it enabled to make an attempt to reconstruct particular technical elements of editorial process connected with text proof in sheets. The issue of absence in modern linguistic special researches of шт / ш usage disposition, which preclude precise display of philological seeking of old Ukrainian language creators and native speakers, was pointed.

Keywords: Cyrillic old-printed editions, variants of Cyrillic old-printed editions typesetting, editorial work of Vilnius Brotherhood printing-house, linguistic studies, history of Ukrainian language.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2017 р.